

Az állományértékelés új szempontjai: egy többdimenziós keretmodell

A társadalmi és gazdasági átalakulás, az információtechnológia ütemes fejlődése olyan újfajta környezetet teremtett, amelyben az elektronikus dokumentumok megjelenése révén egyre inkább hibriddé váló könyvtári állományokat újszerű szempontok alkalmazásával kell értékelni.

Az állományértékelésre vonatkozó könyvtári szakirodalom igen töredékes képet mutat és főként esettanulmány jellegű. A szakírók, jóllehet több helyütt is felvetik az elektronikus állományrészek értékelésének problémáját, nem tesznek átfogó javaslatot a kérdés megoldására. Jelen tanulmány szerzői egy olyan értékelési metódust mutatnak be, amely számol a gyűjteményépítés komplexebbé válásával, valamint egy olyan szempontrendszeren alapszik, amely specifikusan az egyes könyvtári gyűjteményekhez adaptálható.

A hagyományos módszerek az állomány – elsősorban kvantitatív – jellemzőit tekintették mérvadónak az értékelés során, úgymint: az állomány méretét, az új megjelenésekre vonatkozó adatgyűjtés sűrűségét, a gyarapítás éves költségét, a személyzet nagyságát, az üzemeltetés költségeit, a kölcsönzésekre vonatkozó statisztikákat stb. Mindezen módszerek, amellet, hogy nem fektetnek elég hangsúlyt a felhasználói szükségletek kielégítésének fontosságára, a mostaniaknál kevésbé összetett, főként nyomtatott dokumentumokat tartalmazó gyűjtemények esetén bizonyulnak hasznosnak. Az állományértékelés egyre inkább felhasználó-központúvá válik, amit nagymértékben elősegítenek a pontos felhasználói statisztikák létrehozását lehetővé tevő korszerű műszaki megoldások. E módszerek ugyanakkor esetenként továbbra is inkább kvantitatív jellegűek, mint például az *Európai Bizottság* által javasolt szempontrendszer (EQUINOX).

Miközben a könyvtárak egyre inkább az olvasói igények kielégítésére összpontosítanak, amikor

állományuk értékeléséről van szó, valamint igyekeznek – főképpen a fiatalabb nemzedékek, illetve egyetemisták igényeit kielégítendő – minél több elektronikus forrást beszerezni, kellő figyelmet kell szentelniük a nyomtatott dokumentumok gyűjtésére és megőrzésére is.

Az információforrások sokfélesége és a változó társadalmi-gazdasági környezet egy új, az előzőeknél flexibilisebb, többdimenziós értékelési modell kidolgozását tette szükségessé.

Arányok

Mindenekelőtt különös jelentősége van az arányok kijelölésének, elsősorban annak érdekében, hogy a különböző típusú dokumentumok egymást kiegészítve (egymás komplementereként) jól használható, egységes szolgáltatási rendszert alkossanak. Az arányok kijelölésekor – többek között – a következő jellemzőket vehetjük figyelembe:

- nyomtatott vagy elektronikus,
- könyv vagy folyóirat,
- nyomtatott vagy elektronikus könyvekre, illetve folyóiratokra lebontva,
- az előbbi arányok tudományágakra lebontva,
- tényleges használat vagy feltételezett használat,
- felhasználó-központú vagy gyűjteményközpontú.

Állományértékelési szempontok

A szerzők a legjellemzőbbnek vélt, leggyakrabban alkalmazott értékelési szempontokat hat „dimenzionális kategóriába” sorolták. Az általuk javasolt rugalmas keretrendszeren belül a szempontok felcserélhetők, egymásba illeszthetők, a változó könyvtári környezethez adaptálhatók. Lásuk a hat kategóriát!

1. Általános jellemzők

„Általános jellemzők” alatt az állomány méretére, korára, a gyarapodás mértékére vonatkozó információkat értjük. Egészen a közelmúltig a könyvtárak a gyűjteményeik teljesség tételét, a gyűjtőkörükhöz tartozó minél több dokumentum beszerzését tartották elsődleges feladatuknak. Jóllehet egyre inkább az olvasói igények kielégítése kerül előtérbe, az állomány naprakészen tartása továbbra is igen fontos tényező, s bár az „Általános jellemzők” alatt felsoroltak ma már talán nem olyan lényegbevágóak egy állomány megítélésakor, mint a múltban voltak, jelentős alapot nyújthatnak az állományértékeléshez, főként, ha egyéb szempontokkal kombináljuk őket.

2. Szakterület-specifikus standardok

Ez alatt érthetjük az adott szakterület magfolyóiratainak listáját, az akkreditációs követelményeket, az egy szakterületen működő intézmények „peer review” (jobb híján: „kölcsonös felülvizsgálat”) alapon történő együttműködését.

3. Tudományos publikációk

A tényleges állományt érdemes összevetni az „optimális állománnyal”: milyen publikációk jelentek meg az adott szakterületen, hány címmel és milyen átlagárral számolhatunk? A szakbibliográfiák mellett nagy hasznát vehetjük az idézettségi indexeknek (SCI, Web of Science).

4. Hasznátság

A hasznátság vizsgálatának három szintjét különböztetik meg a szerzők. Az első szint a használatra vonatkozó számszerű adatok elemzését jelenti. A naplófájlokból kiolvashatók mind az elektronikus tartalmak használatára (pl. az oldalak látogatottsága, az adatbázis-belépések száma), mind a nyomtatott dokumentumok iránti érdeklődésre vonatkozó (pl. mennyi cím vagy tárgy szerinti keresés történt a katalógusban) adatok.

A második szint az állományhasználat mikéntjére vonatkozik. Elektronikus információk esetén például a hozzáférés történhet képernyőn való megjelenítéssel, lemezre mentéssel vagy kinyomtatással. Nyomtatott dokumentumok esetén érdemes górcső alá venni, hogy milyen mértékben élnek a

felhasználók a könyvtárközi kölcsönzés vagy a félretevés lehetőségeivel.

A harmadik szint a tényleges használatra vonatkozó hatáselemezés: szemináriumi dolgozatok, szakdolgozatok, disszertációk, illetve ezek irodalomjegyzékeinek elemzése.

5. Felhasználók

Több lehetőség is rendelkezésünkre áll annak vizsgálatára, hogy a felhasználók hogyan viszonyulnak a könyvtári gyűjteményhez, illetve milyen észrevételeket fogalmaznak meg azzal kapcsolatban. A legelterjedtebb módszer valószínűleg a felmérés, de gyakorta folytatnak ún. fókuszcsoportvizsgálatokat, amelynek része lehet a személyes interjú, a csoportos megbeszélés, illetve a megfigyelés.

Az elektronikus dokumentumok használóira vonatkozóan a naplófájlok és a felhasználói jelentések megfelelő elemzése szolgálhat hasznos információkkal.

6. Környezeti tényezők

Az állományelemzés során többek között az alábbi környezeti tényezőket érdemes figyelembe vennünk:

- a könyvtár jellege (pl. felsőoktatási, közművelődési, szakkönyvtár),
- a képzés szintje és az oktatási programok,
- pedagógiai módszerek (pl. online oktatás, csoportos foglalkozások, projektek),
- költségvetés (árkalkulációk, költség-haszon elemzés stb.),
- új oktatási programok, tervek,
- a hasonló jellegű gyűjteményekkel való összehasonlítás,
- konzorciumok.

A felsorolt szempontok szükség szerint, a meghatározott célkitűzéseknek megfelelően kombinálhatóak egymással. Ebben rejlik a javasolt keretmodell rugalmassága, a változékony környezeti adottságokhoz való alakíthatósága.

/BORIN, Jacqueline – YI, Hua: Indicators for collection evaluation: a new dimensional frame-work. = Collection Building, 27. köt. 4. sz. 2008. p. 136–143./

(Dancs Szabolcs)